

CONSERVATORISMUL AMERICAN

TATIANA DISPARTE

Eseul de față nu se vrea o lucrare originală, ci mai degrabă o încercare de a familiariza cititorii români cu conservatorismul american. Este un fapt de netăgăduit că în ultimii ani, mai ales în timpul președenției lui George Bush, imaginea pe care europenii o au despre Statele Unite este cea a unei mari puteri economice cu tendințe imperiale, dornică de a declanșa războaie fără un motiv anume, cu scopul de a-și menține hegemonia politică și militară. În cele mai multe cazuri, această imagine a Statelor Unite este atribuită guvernării republicane din ultimii săse ani, și implicit ideologiei conservatoare care stă la baza Partidului Republican. Este de aceea firesc să ne întrebăm, cât adevăr există în aceste afirmații? Ce este de fapt conservatorismul american, care sunt principiile fundamentale ale acestei mișcări politice și ideologice care este îmbrățișată de mai mult de jumătate din populația americană? Sunt milioanele de americanii care au votat pentru Bush într-adevăr ignorantă — aşa cum au fost adesea etichetați în ziarele europene — sau sunt mai degrabă atrași de o filosofie politică care răspunde aspirațiilor de libertate și fericire atât de dragi americanilor?

Pentru a răspunde cât de cât acestor întrebări ne vom folosi de câteva texte care ilustrează într-un mod clar și succint istoria și particularitățile conservatorismului american.

James P. Young în lucrarea *Reconsidering American Liberalism*¹ argumentează că există cel puțin trei semnificații ale termenului conservatorism. În general, conservatorismul este înțeles ca o reacție ideologică a aristocrației la adresa ideilor și principiilor egalitare promovate de Revoluția Franceză și, în consecință, a valorilor culturale promovate de epoca luminilor.²

În al doilea rând, notează Young, au existat o serie de încercări de a crea o listă care să cuprindă ideile de bază ale conservatorismului, și aceasta este ceea ce Samuel Huntington numește „definiția autonomă a conservatorismului“. Definiția clasică a conservatorismului o întâlnim la Edmund Burke și în critica pe care acesta o face Revoluției franceze. Pentru Burke, Revoluția franceză și ideologia iacobină promovată de revoluționari nu reprezintă decât o negare a vechii ordini sociale și politice, deoarece promovează crearea unei societăți bazeate pe egalitate socială și distrugerea aristocrației. Excesele Revoluției fran-

¹ James P. Young, *Reconsidering American Liberalism*, Westview Press, Harper Collins, 1996, p. 235.

² *Ibidem*, p. 235.

ze, argumentează Burke, au fost inspirate de falsa ideologie a filosofilor ocii luminilor, captivați de un optimism rationalist și un ateism fanatic. Oare iacobinilor, argumentează Burke, a fost negarea istoriei și încercarea de a spăla principiile științei în sfera vieții sociale. Burke a opus ideologiei iacobine o ideologie conservatoare, fundată în tradiția istorică, respectul față de valoare tradiționale ale aristocrației și dreptul la proprietate. Burke a fost convins că trăsătorea politică trebuie să fie concentrată în clasa celor care dețin proprietatea valoare, deci a aristocrației. De pe această poziție, Burke a denunțat ideea unor schimbări sociale radicale și a argumentat că instituțiile politice, tradițiile culturale și spiritul unui popor sunt produse ale istoriei, iar orice încercare de a împinge vechea ordine socială în numele egalității nu poate conduce decât la sfârșitul civilizației europene.

Mult mai aproape de timpurile noastre, în 1956, Russell Kirk a publicat *The Conservative Mind*, lucrare care a servit drept ghid teoretico-filosofic pentru numeroși teoreticieni și oameni politici conservatori americanii. Inspirat de filosofia politică a lui Burke, Kirk a enunțat în această lucrare cele șase principii de bază ale conservatorismului american tradițional, care sunt următoarele: credința într-o forță divină guvernează ordinea socială și, în consecință, toate aspectele politice ale societății sunt în mod fundamental „religioase și morale”; o societate zată pe principii conservatoare manifestă un respect deosebit pentru dezvoltarea trecutului istoric și a tradițiilor culturale; orice societate civilizată presupune existența claselor sociale; există o conexiune profundă între libertatea proprietății private și, în consecință, egalitatea economică și progresul nu pot fi echivalente; orice societate civilizată manifestă încredere față de sistemul de iudecăți, obiceiuri și tradiții care o guvernează; și, în final, ideile de „reformă și schimbare nu numai că nu sunt identice”, dar orice inovație în plan social trebuie să fie susținută cu suspiciune.³

A treia formă a conservatorismului — cel mai adesea citată în studiile de specialitate — este ceea ce Samuel Huntington numește „conservatorism pozitional” („situational conservatism”). Prin aceasta, Huntington înțelege un set de mijloace să legitimeze un anume *status quo*, mai exact este menit să protejeze numită distribuție a puterii politice și economice. În general adeptii acestei iniții privesc conservatorismul ca o atitudine de rezistență față de schimbări sociale în sfera tradițiilor culturale, religiei și ierarhiei sociale, având ca scop dezvoltarea instituțiilor politice și ordinii sociale existente.⁴

Care este acest *status quo* pe care conservatorii americanii încearcă să-l legitimeze? Deși sună paradoxal, *status quo*-ul pe care conservatorismul american încercă să-l legitimeze este capitalismul liberal. Îmbrățișarea de către conservatorii americanii a valorilor capitalismului liberal, unul dintre cei mai puternici factori care conduc la schimbare în lumea modernă, amenință constant conservatorismul tradițional cu incoerență. Așa cum argumentează Young, conservatorismul contemporan se confruntă cu o situație foarte dificilă, și anume, cum este

³ Russell Kirk, *The Conservative Mind*, Chicago, Gateway Books, 1954, p. 7–8.

⁴ vezi în acest sens James P. Young și lucrarea lui Samuel P. Huntington, *Conservatism as an Ideology*, American Political Science Review“ June 1957

posibil să creezi o teorie politică menită în același timp să prezerve un anume *status quo* și totodată să reflecte o ordine socială a cărei componentă fundamentală este schimbarea? Practic se dovedește foarte dificil pentru conservatori să ajungă la un alt consens decât cel economic — în sensul că majoritatea conservatorilor aderă la valorile *laissez-faire* și ale pieței libere — și să formuleze o unică definiție.⁵ Ironic, tocmai această continuă căutare în direcția unei singure definiții este ceea ce caracterizează conservatorismul american. Eșecul de a găsi o definiție universală care să reconcilieze conservatorismul tradițional cu dinamica liberalismului contemporan, a rezultat în existența mai multor tipuri de conservatism, care deși oarecum distințe, aveau să fuzioneze și să dea naștere mișcării conservatoare contemporane.

Conservatorismul ca mișcare politică

Este un fapt de netăgăduit, argumenteaază Young, că rădăcinile conservatorismului american pot fi găsite în tradiția liberală. Începând cu darwiniștii și continuând cu Ronald Reagan sau George Bush tatăl și George Bush fiul, tradiția economică a *laissez-faire* este componența esențială a conservatorismului american. Este totodată cunoscut că teoria libertariană este în mare măsură îmbrățișată de cei care se consideră conservatori. De aceea putem conchide că semnificația termenului conservator în America diferă profund față de cea europeană. În acest sens câteva observații sunt necesare.

Constituția americană și Declarația de independență au la bază ideile liberalismului clasic enunțate de Thomas Hobbes, John Locke, David Hume și de luminismului scoțian. Dar dintre cei menționați mai sus, John Locke a constituit sursa principală de inspirație pentru cei care au creat Constituția americană, și implicit, principiile care guvernează societatea americană. Fundamental doctrinei liberale a lui Locke este încercarea de a argumenta în favoarea limitării funcțiilor guvernului. În starea naturală, scrie Locke, indivizii intră într-un contract pentru a forma societatea, nu pentru a da naștere unui guvern. Societatea, în viziunea lui Locke, este anterioară guvernului și, în consecință, guvernul este o creație a societății și este investit cu anumite puteri de către indivizii care creează societatea. Această separare dintre stat și societate și subordonarea guvernului societății și indivizilor care o alcătuiesc, constituie fundamentele teoriei liberale constituționale. Practic, argumentul lui Locke reprezintă o răsturnare a ierarhiei care a predominat în tradiția europeană de la Platon până în epoca modernă. În concepția liberală a lui Locke, indivizii nu sunt considerați ființe politice, ci ființe care posedă anumite drepturi, drepturi care se dovedesc superioare existenței guvernului. Dacă pentru Platon și Aristotel una dintre funcțiile guvernului era modelarea caracterului cetățenilor, în cazul lui Locke se poate spune că cetățenii devin cei care formează caracterul guvernului.⁶

Forma în care este redactată Declarația de independență nu este de fapt decât un silogism lockean: toți oamenii sunt creați liberi și se bucură de anumite

⁵ James P. Young, *op. cit.*, p. 235–236.

⁶ *Ibidem*, p. 33.

drepturi inalienabile, precum viața, libertatea și atingerea fericirii. Guvernele sunt create numai în scopul asigurării acestor drepturi și sunt investite cu putere atât timp cât se bucură de consimțământul celor guvernați. Dacă un guvern devine distructiv, indivizii au dreptul să-l răstoarne și să-l înlocuiască cu altul.⁷ Întrebarea care s-a pus însă în literatura de specialitate privitor la Declarația de independență se referă la rolul pe care Jefferson îl atribuie guvernului. Este guvernul înțeles ca suport și ajutor al individului în atingerea libertății și fericirii, sau este înțeles ca protector al acestor drepturi? Cu alte cuvinte, întrebarea este dacă și în ce măsură guvernul are un rol pozitiv în atingerea scopurilor individului, ori rolul guvernului se limitează numai la protejarea drepturilor indivizilor în vederea realizării acestor scopuri? Se pare că textul Declarației nu oferă un răspuns concluziv acestei probleme, iar această ambiguitate continuă să ocupe un loc central în dezbaterea politică americană, constituind practic una dintre diferențele filosofice fundamentale care separă conservatorii de democrați.

În pura tradiție lockeană, problema cu care s-au confruntat Madison, Hamilton, Jefferson și ceilalți gânditori și oameni politici care au creat Constituția a fost următoarea: cât de puternic trebuie să fie guvernul federal? Sau, cu alte cuvinte, cum este posibil să creezi un guvern suficient de puternic care să asigure ordinea socială și politică, dar nu atât de puternic încât să amenințe libertatea și drepturile individuale? Soluția propusă de Madison a fost un sistem complex de pârghii și balanțe între cele trei departamente ale guvernului federal și între guvernul federal și guvernele statelor care alcătuiesc Uniunea. Ideea fragmentării puterii și autorității evidențiază că Madison, în pura tradiție liberală, a manifestat o neîncredere totală în guvern. Întrebându-se retoric ce este de fapt guvernul, dacă nu o reflectare a naturii umane, Madison răspunde: „Dacă oameni ar fi îngeri, nici un guvern nu ar fi necesar.“ Dar oamenii nu sunt îngeri și atunci nu ne putem aștepta să fim guvernați de îngeri. De aceea, conchide Madison, „în primul rând trebuie să creezi condiții pentru ca guvernul să controleze pe cei guvernați; și apoi trebuie să-l obligi să se controleze pe sine.“⁸

Totodată, fondatorii Constituției au trebuit să găsească un răspuns la problema concentrării puterii în mâinile unei singure grupări politice sau a unei majorități potențial tiranice. Răspunsul la această întrebare a fost crearea unei republici federale, a unei democrații reprezentative, al cărei guvern să fie drept și onest și să reflecte astfel calitățile reprezentanților aleși de popor.

Această viziune asupra formei de guvernare — republica federală — a constituit o revoluție în teoria politică modernă, deoarece până la Madison nu a existat practic nici o concepție care să propună ideea unui guvern care își derivă puterile din consensul celor guvernați. Fondatorii Constituției au conceput un guvern cu puteri limitate, în care accentul se pune pe responsabilitate individuală, egalitate a oportunităților, atingerea unui echilibru între libertate și respectarea legilor și respectarea drepturilor individuale. Așa cum subliniază Young,

⁷ *Ibidem*, p. 46.

⁸ Alexander Hamilton, John Jay, and James Madison, *The Federalist Papers*, New York, Mentor Books, 1961, p. 108.

liberalismul a fost o puternică forță încă de la inceputul creării Americii, și însăși ratificarea Constituției nu a fost decât un pas în vederea consolidării liberalismului.⁹

Industrializarea care a urmat Războiului Civil a adus cu sine profunde transformări în plan social și politic, dar mai ales în plan economic. Perioada cuprinsă între anii 1865–1933 a marcat triumful clasei marilor proprietari de capital (*American Whiggery*).¹⁰ Acest vast segment al capitalismului corporatist american a dat naștere unei noi ordini economice și sociale care a necesitat legitimare în plan teoretic. Astfel, doctrina *laissez-faire* a devenit parte fundamentală a ideologiei care a legitimat în plan teoretic capitalismul corporatist. Conservatorii americanii au îmbrățișat teoria *laissez-faire*, fiind convinși că un sistem economic care nu este supus intervenției și controlului guvernamental este singura soluție pentru prosperitatea societății americane. Conservatorismul a devenit astfel ideologia clasei proprietarilor de capital. În plan teoretico-filosofic, cei care au teoretizat doctrina *laissez-faire* au fost Herbert Spencer (în Anglia) și William Graham Sumner în Statele Unite. În lucrarea *The Individual versus the State*, Spencer a subliniat că funcțiile guvernului trebuie să fie limitate la administrarea justiției și protecția indivizilor împotriva atacurilor externe și interne.¹¹

Impactul teoriei lui Spencer în Statele Unite a fost considerabil, iar unul dintre discipolii cei mai importanți ai săi a fost William Graham Sumner, un sociolog care a dezvoltat o teorie a darwinismului conservator.¹² Teoria lui Sumner s-a dovedit a fi o încercare de a teoretiza și legitima *status quo*-ul economic și politic al timpului său în lucrarea *The Absurd Attempt to Make the World Over*. Sumner a considerat că tradiția conservatorismului european se dovedește a fi atașată prea mult valorilor aristocrației — în esență, unor valori care aparțin trecutului — și a argumentat în favoarea unei versiuni ultraliberale a *laissez-faire* și a pieței libere în tradiția lui Adam Smith. Sumner a definit binele social în termeni de putere economică, prosperitate materială și putere militară, și a considerat că acumularea capitalului este o condiție fundamentală a civilizației moderne.¹³

Continuând tradiția darwinistă, Sumner a subliniat că numai indivizii foarte dotați intelectual și puternici vor supraviețui în lupta pentru acumulare, iar capitalismul se va concentra din ce în ce mai mult în mâinile milionarilor și monopolurilor. În acest sens, a argumentat Sumner, este absurd să impui limite celor care se bucură de succes în domeniul economic, deoarece aceștia nu fac decât să contribuie la înflorirea civilizației. Încercarea de a impune limite acumulării de capital este echivalentă cu „uciderea generalilor într-un eventual război”.¹⁴

⁹ James P. Young, *op. cit.*, p. 112.

¹⁰ *Ibidem*, p. 127–128.

¹¹ *Ibidem*, p. 129.

¹² *Ibidem*, p. 130.

¹³ Vezi în acest sens lucrarea lui William Graham Sumner, *The Absurd Attempt To Make the World Over in Social Darwinism: Selected Essays*, Englewood Cliffs, N.J., Prentice Hall, 1963, p. 168–180.

¹⁴ *Ibidem*, p. 178.

Noua clasă a oamenilor de afaceri a devenit foarte interesată în ideile *laissez-faire* promovate de Sumner și în teoria darwinismului social, deoarece a recunoscut în aceste idei posibilitatea de a legitima noua ordine socială și politică a capitalismului. Astfel s-a conturat ceea ce putem numi doctrina „conservatorismului *laissez-faire*.¹⁵ Conservatorismul *laissez-faire* s-a bucurat de mare succes nu numai în rândurile oamenilor de afaceri, dar și-a făcut simțită prezența în cercurile academice, juridice și politice, devenind o forță puternică care a marcat profund cultura politică și mentalitatea americană și a penetrat ideologia Partidului Republican. Ideologia *laissez-faire* a crescut în importanță între anii 1865–1885, a devenit cunoscută între anii 1885–1920 și a dominat practic cultura americană în anii 1920.

În acest sens, observă Young, ceea ce americanii numesc conservatorism este un fenomen intelectual foarte ciudat. Dacă ne gândim la Edmund Burke ca inițiatorul mișcării conservatoare, diferențele dintre conservatorismul european și cel american devin evidente. În timp ce conservatorii europeni precum Burke sunt în mare măsură religioși, subliniind rolul tradiției și al moștenirii culturale, americanii, sub influența lui Sumner, au devenit seculariști, raționaliști și individualiști. Mai mult încă, tot sub influența lui Sumner, au luat în derâdere tradiția și valorile aristocrației atât de familiare europenilor. O teorie conservatoare care are în centrul atenției ideile de schimbare și inovație sună mai mult decât neobișnuit. În mod ironic, constată Richard Hofstadter, în politica americană mișcarea de dreapta în general, clasa celor avuți, a fost aceea care s-a devotat inovației, mai ales în sferele economice.¹⁶ Competitivitatea, individualismul, dorința de inovație mai ales în domeniul economic, atât de familiare spiritului întreprinzător și conservatorismului american, nu sunt în esență decât presupozitii liberale. La sfârșitul secolului al XIX-lea, doctrina conservatorismului *laissez-faire* a devenit un *credo* național, fiind îmbrățișat de majoritatea populației americane. Succesul doctrinei *laissez-faire* a fost practic atât de puternic, încât a devenit ideologia dominantă a capitalismului corporatist, ghidând astfel cultura americană pentru încă câteva decenii.¹⁷

La începutul anilor '30, după marea depresiune economică, *laissez-faire* economic și ideologia ultraliberală asociată acestei ordini sociale vor fi puse la îndoială de către Franklin Delano Roosevelt și doctrina Noii Înțelegeri (*New Deal*). Alegerea lui Roosevelt și adoptarea Noii Înțelegeri au fost însoțite de numeroase programe guvernamentale și sociale ale statului bunăstării sociale.

Astfel, Noua Înțelegere marchează o schimbare semnificativă în vocabularul politic american: „Partidul liberal, scria Roosevelt, este un partid convins că ... este datoria Guvernului să găsească soluții problemelor care nu pot fi rezolvate de indivizi... Partidul conservator este convins de contrariu... Crede că inițiativa personală și actele filantropice pot să rezolve toate problemele sociale...“¹⁸ Re-definirea liberalismului ca o ideologie care pune în centrul atenției rolul guver-

¹⁵ James P. Young, *op. cit.*, p. 134–135.

¹⁶ Richard Hofstadter, *Social Darwinism and American Thought*, Boston, Beacon Press, 1955, p. 11.

¹⁷ James P. Young, *op. cit.*, p. 136.

¹⁸ *Ibidem*, p. 170–171.

nului în viața socială a însemnat o victorie pentru Roosevelt și Partidul Democrat. Valorile ultraliberale ale *laissez-faire* au scăzut treptat în popularitate pe măsură ce suportul pentru intervenție și control economic guvernamental au crescut.

Transformarea termenului liberal nu a fost primită cu entuziasm de către conservatori, care s-au văzut dintr-o dată stigmatizați de către oponenții lor politici și practic lipsiți de o teorie politică adekvată care să legitimize ordinea economică a *laissez-faire* și a capitalismului corporatist. Mai mult încă, dreapta americană va descoperi treptat că termenul conservator va căpăta conotații negative. În al doilea mandat al guvernării lui Roosevelt, termenul „liberal“ a fost din ce în ce mai mult asociat cu ideea de libertate și generozitate, pe când termenul conservator a fost din ce în ce mai mult asociat cu termenul reacționar.¹⁹ În anii '50-'60, comunitatea științifică a acceptat semnificația termenului liberal introdusă de Roosevelt, considerând totodată că politicienii și gânditorii care se identifică drept conservatori sunt în fapt adeptii liberalismului secolului XIX, în sensul că îmbrățișează cu entuziasm teoria economică a *laissez-faire* și a pieței libere.

Truman, Kennedy și apoi Johnson au consolidat ideea liberalismului ca o mișcare ideologică care pune în centrul atenției rolul guvernului federal. Noua Înțelegere, urmată de Înțelegerea Echitabilă (*Fair Deal*), de Noua Frontieră (*New Frontier*) și Societatea Mare (*Great Society*) au continuat să promoveze ideea unui guvern care acționează ca o forță pozitivă menită să corecteze inegalitățile sociale și să extindă libertatea individului. O întreagă generație marcată de traumele colapsului economic al anilor '30 și de succesul guvernului în mobilizarea militară împotriva Germaniei și Japoniei a acceptat din ce în ce mai mult ideea că guvernului îi revine sarcina de a stabili obiectivele economice și de a apăra bunăstarea și securitatea națională. Valorile ultraliberale ale *laissez-faire* au scăzut treptat în popularitate, în timp ce suportul pentru intervenție și control economic guvernamental au crescut.

Revenirea conservatismului în arena politică și viața americană a început însă să se facă din nou cunoscută în anii '50. Așa cum am menționat, prima teoretizare filosofică a conservatismului american poate fi întâlnită în lucrarea lui Russell Kirk, *The Conservative Mind*. Dar cel care avea să confere ampoloare mișcării conservatoare în plan politic și cultural în Statele Unite după al doilea război mondial este un jurnalist, William F. Buckley. Curând după terminarea studiilor universitare la Yale, Buckley a publicat două cărți care au devenit celebre: *God and Man at Yale* — o critică a educației liberale primite la Yale — și *McCarthy and his Enemies* — o celebrare a ideilor anticomuniste promovate de senatorul din Wisconsin. Nu după mult timp de la publicarea cărților, Buckley a creat celebră revistă conservatoare *National Review*. Buckley și colegii săi de redacție au declarat în paginile revistei război împotriva comunismului cu scopul de a salva spiritul Civilizației Europene. Dar în afară de disprețul total față de orice idei comuniste sau socialiste, gânditorii și politicienii care au scris în pa-

¹⁹ *Ibidem*, p. 171.

ginile revistei nu au avut prea multe în comun. În fapt, ideologia conservatorilor de la *National Review* s-a dovedit a fi mai degrabă ecletică: unii ginditori au promovat ideile unei piețe libere, în timp ce alții au fost mai mult interesati de noțiuni precum virtute, ordine morală și socială, tradiții culturale. Rezultatul a fost în cele din urmă o „fuziune“, un anumit consens ideologic și intelectual care, deși imperfect și instabil, a fost totuși considerat un consens. „Fuzionismul“ creat în jurul revistei avea să dureze și să se consolideze în următorii ani, devenind parte a unei largi mișcări politice și culturale care avea să schimbe dramatic scena politică americană în anii care vor urma. Din păcate însă, incoerența teoretică a intelectualilor adunați în jurul revistei avea să se reflecte asupra întregii gândiri conservatoare americane.

În 1964, Partidul Republican a început să câștige un oarecare prestigiu în rândul publicului american, iar Berry Goldwater a devenit candidatul fuzionist prin excelență al mișcării conservatoare. Cu toate acestea, Berry Goldwater nu a câștigat alegerile, și va fi rândul lui Richard Nixon să însuflătească mișcarea conservatoare din Sud și să câștige alegerile din 1968. Dar Nixon nu a avut viziunea politico-filosofică și forța morală pe care a avut-o Reagan și nu a reușit să unifice și să consolideze mișcarea conservatoare. Mai mult încă, din cauza scandalului Watergate, conservatorii și Partidul Republican aveau să fie din nou în minoritate pentru o lungă perioadă de timp.

Mișcarea fuzionistă inițiată de William Buckley în *National Review* în anii '50 a devenit în cele din urmă victorioasă odată cu alegerea ca președinte a lui Ronald Reagan. Reagan a reușit să unească în jurul sau o largă majoritate a electoratului american, care a inclus Sudul, evangeliști și protestanți fundamentaliști, catolici, libertarieni și neoconservatori. Reagan a reușit să unească toate aceste grupări conservatoare tocmai pentru că a reușit să aducă în centrul dezbatării politice teme și idei esențiale spiritului american, precum: eliminarea unor programe sociale, reducerea impozitelor, eliminarea unor programe menite să regleze activitățile marilor corporații, crearea unui puternic aparat militar menit să distrugă sistemul comunist. În spiritul lui Locke, Adam Smith și Hayek, filosofia politică a lui Reagan a încercat să demonstreze încă o dată că rolul guvernului se limitează numai la apărarea drepturilor și libertăților individuale.

Coaliția conservatoare care a emers odată cu Reagan, deși nu lipsită de contradicții ideologice și filosofice, s-a impus ca o mișcare politică puternică care a revoluționat mișcarea conservatoare. În acest sens, ideea conservatismului american poate fi mai bine înțeleasă din perspectiva unei analize succinte a grupurilor sociale care au alcătuit această coaliție.

În cele ce urmează, vom încerca să prezintăm o scurtă clasificare și caracterizare a tipurilor de conservatism aşa cum se întâlnesc în literatura de specialitate.

Conservatorii tradiționali

Cei mai cunoscuți ginditori conservatori în această categorie sunt Russell Kirk și Peter Viereck. Russell Kirk consideră că rădăcinile gândirii conservatoare se găsesc la Edmund Burke. Ca și Burke, Russell Kirk este opus unui

guvern centralizat în mod excesiv, manifestă o credință în ordinea divină care guvernează societatea, nu are încredere în schimbări sociale radicale și manifestă o deosebită încredere în proprietatea privată.

Un alt reprezentant al conservatorismului tradițional este Peter Viereck. Accentul pe care Viereck îl pune pe respectarea valorilor culturale tradiționale, pe educație înțeleasă drept componentă fundamentală a unei societăți civilizate, precum și poziția sa anticomunistă, au condus la includerea sa în rândul conservatorilor tradiționali. Lucrarea sa principală *Conservatism Revisited* (1949) a fost una din lucrările de bază care au impulsionat mișcarea conservatoare după cel de-al doilea război mondial. Dar Viereck a criticat în mod vehement teoria economică a *laissez-faire* și a acceptat ideea statului bunăstării generale și a unui guvern care să protejeze și să ajute individul în plan social. El subliniază că nu există nici o „obiectie morală substanțială“ pentru a fi împotriva teoriei economice a *laissez-faire*, fiind convins că ideea de compasiune față de indivizi este un obiectiv mult mai înalt decât preferința pentru mai mult sau mai puțin.²⁰ Viereck a argumentat totodată că liberalii și conservatorii, în ciuda diferențelor care îi separă, trebuie să se unească împotriva radicalismului, înțeles ca fascism și comunism.

Libertarianismul sau conservatorismul economic

Al doilea grup de gânditori conservatori sunt libertarienii. În plan filosofic, libertarienii îmbrățișează ideile lui Thomas Hobbes și Jeremy Bentham, conform cărori societatea nu este practic decât o grupare de indivizi aflați într-o permanentă stare de război, iar ideea de comunitate umană nu este în esență decât o ficțiune. Nu întâmplător majoritatea celor care fac parte din acest grup sunt economisti care aparțin Școlii din Chicago: Friederich Hayek și Milton Friedman.

Laureat al Premiului Nobel în economie, Hayek s-a dedicat teoriei politice și sociale după anul 1944, mai exact după publicarea cărții *The Road to Serfdom*. Deși publicată în Marea Britanie, carteau lui Hayek nu s-a bucurat de mare succes în Europa, dar a devenit obiectul atenției în Statele Unite, unde problema intervenției guvernului în economie a ocupat un loc deosebit în dezbaterea politică. Astfel, teza lui Hayek conform căreia o economie planificată conduce inevitabil la dezvoltarea unui regim dictatorial a găsit un suport considerabil în America.

Hayek a criticat fervent raționalismul economic care încearcă să impună o direcție centrală întregii dezvoltări economice în conformitate cu un plan dinainte stabilit. O astfel de concepție economică opusă liberei inițiative, competiției și proprietății private nu poate conduce decât la servitute. Singurul răspuns la un astfel de model economic și social este în viziunea lui Hayek mecanismul competitiv creat de economia capitalistă și de piața liberă. Avantajul rațiunii umane, argumentează Hayek, stă în abilitatea acesteia de a înțelege unde s-au comis greșeli, și nu în capacitatea de a prezice sau planifica deliberat viața socială a indivizilor.

²⁰ Peter Viereck, *Conservatism Revisited*, Westport, Conn., Greenwood Press, 1978, p. 35.

Totodată, argumentează Hayek, un sistem planificat presupune existența unui cod etic în care valorile umane au un loc dinainte stabilit. Dar deoarece nu există o ierarhie a valorilor cu care toți indivizii să fie de acord, problema stabilirii acestei ierarhii va fi lăsată la latitudinea elitelor și a celor care controlează realizarea planului. În fapt, exigențele unei economii planificate conferă putere discreționară guvernului care se află în poziția de a decide locul și rolul indivizilor în societate. Un astfel de model economic, conchide Hayek, conduce la negarea libertății morale individuale. Mai exact, în concepția lui Hayek, un act este considerat moral numai atunci când individul este responsabil față de acțiunile sale: „Numai atunci când suntem responsabili pentru interesele noastre și suntem liberi să le sacrificăm, numai atunci deciziile noastre au valoare morală... O mișcare al cărei prim scop este să ne elibereză de responsabilitatea morală nu poate fi decât imorală, oricără de înlăt pare să fie idealul care i-a dat naștere.”²¹

Cea mai importantă schimbare, notează Hayek, pe care o economie bazată pe controlul guvernamental o produce este de natură psihologică și se manifestă ca o alterare a caracterului indivizilor. Acest proces este lent și se extinde nu pe o perioadă de cîțiva ani, ci de cîteva generații. Idealurile politice ale unui popor și atitudinea acestuia față de autoritatea guvernamentală sunt nu numai efectul, ci și cauza instituțiilor politice care guvernează acea societate. Aceasta înseamnă că libertatea politică nu poate înflori într-un climat politic și instituțional menit să distrugă spiritul libertății.²² Hayek conchide astfel că ordinea capitalistă și piața liberă sunt o condiție necesară pentru existența unei societăți democratice prospere.

Ideile filosofiei libertariene au fost teoretizate de Robert Nozick, în lucrarea *Anarchy, State and Utopia*. Nozick, ca și Hayek, nu acceptă intervenția guvernului în viața individului; rolul guvernului trebuie să fie cât mai limitat, iar cei care nu pot supraviețui fără ajutorul statului se află într-adevăr într-o situație disperată. Pentru Nozick problema de bază a filosofiei politice nu este aceea de a găsi un răspuns la întrebarea: care sunt atributile unui sistem politic just, sau care este natura celui mai just sistem politic, sau a instituțiilor politice. Într-un fragment în care putem recunoaște influența lui Hayek, Nozick argumentează că încercarea continuă de a realiza o societate cât mai dreaptă afectează în mod inevitabil viața și libertatea indivizilor care alcătuiesc acea societate.²³ Întrebarea pe care și-o pune Nozick se referă la însăși necesitatea existenței statului. Răspunsul său este că existența statului este o necesitate, dar numai deoarece anarhia nu se dovedește o soluție viabilă. Statul lui Nozick îndeplinește însă numai o funcție minimală, și anume cea de apărare a proprietății private și implicit a libertății individuale.²⁴

În concluzie, putem argumenta că libertarienii conservatori folosesc în demersul lor teoretic o serie de argumente economice pentru a evidenția pericolul pe care statul și guvernul burocratic îl reprezintă pentru libertatea individuală,

²¹ Friedrich A. Hayek, *The Road to Serfdom*, Chicago, University of Chicago Press, 1994, p. 35.

²² *Ibidem*, p. xxxix.

²³ Robert Nozick, *Anarchy, State and Utopia*, New York, Basic Books, 1974, p. ix.

²⁴ *Ibidem*, p. 163.

proprietatea privată și individualism. Așa cum a subliniat Harvey Mansfield, libertarienii tind să fie raționali într-o direcție greșită: „desigur, cred în existența unui guvern limitat, dar este îndoelnic că au încredere în guvern în general... Manifestă încredere în suveranitatea individului, dar nu în posibilitatea auto-guvernării individului; de aceea [libertarienii] sunt liberali în sfera socială, sau în aria mai generală a ceea ce este permis individului, dar sunt conservatori în sfera economică.”²⁵

În general, putem conchide că atât libertarienii cât și tradiționaliștii se opun statului bunăstării generale, încurajează libertatea și inițiativa individuală și, în consecință, ambele grupări sunt în favoarea proprietății private și a economiei de piață. Dar în timp ce libertarienii utilizează argumente economice împotriva creării unui stat puternic, conservatorii tradiționali au criticat în general aspectele sociale și culturale ale unui astfel de guvern; pentru ei, conservatismul înseamnă restaurarea valorilor trecutului, și nu prezervarea bunurilor economice și materiale prezente, fiind astfel interesați de consecințele morale și spirituale pe care un guvern cu puteri nelimitate le poate genera. Totodată, în timp ce libertarienii subliniază dreptul individului la libertate, tradiționaliștii accentuează datorile și responsabilitățile individului față de familie și societate și nevoia acestuia de a deveni virtuos.

Libertarienii constituie un segment puternic al coaliției conservatoare, care își face tot mai mult simțită prezența în arena politică. Printre figurile proeminente și bine cunoscute în politica contemporană americană care pot fi considerate drept libertarieni putem menționa pe Arnold Schwarzenegger, guvernatorul Californiei.

Neoconservatorii

Neoconservatorii reprezintă un grup aparte și deosebit de interesant al conservatismului american. Publicația principală a neoconservatorilor — *Public Interest* — a fost fondată în 1964 de către Daniel Bell și Irving Kristol.

Ideea de bază a revistei *Public Interest* a fost o încercare de a tempera excesele ideologiei liberale; mai exact, așa cum se exprima Irving Kristol: „am fost provocăți de răspândirea și acceptarea generală a ideilor sociologice de stânga care au fost încorporate în programul social: Război împotriva Sărăciei. Cea mai trăsnită idee a acestui program a fost programul Acțiunea Comunității, care preconiza mobilizarea populației sărace din zonele urbane, în special a populației de culoare, în scopul de a lua cu asalt organele locale (primăria). Cura prescrisă împotriva sărăciei a fost definită în termeni militanți, chiar revoluționari, și avea ca scop redistribuirea veniturilor și a bogăției.”²⁶

Astfel, mulți dintre neoconservatori au fost liberali, dar au devenit neoconservatori ca o reacție față de politicile liberale și programele sociale ale anilor '60. În afara de Irving Kristol și Daniel Bell, printre figurile proeminente ale

²⁵ Harvey Mansfield, Jr., *The 1980 Election: Toward Constitutional Democracy in America's Constitutional Soul*, Baltimore, John Hopkins University Press, 1991, p. 23.

²⁶ Irving Kristol, *Reflections of a Neoconservative*, New York, Basic Books, 1983, p. 11.

neoconservatorismului mai întâlnim pe Jeane Kirkpatrick, care a fost ambasadorul Statelor Unite la ONU în timpul președinției lui Reagan; pe Edward Banfield, profesor la Universitatea Harvard; și pe James Q. Wilson, de asemenea profesor la Harvard și apoi la UCLA, autor a numeroase lucrări care critică politicile liberale ale anilor '60 și '70.

Pentru a înțelege însă mai bine ideologia neoconservatoare, o atenție deosebită trebuie acordată lui Irving Kristol. Kristol nu a uitat se pare ceea ce a învățat în tinerețe ca socialist — și anume că societatea capitalistă nu este fundată pe noțiunea de virtute, și tocmai de aceea ridică unele probleme morale. Din punct de vedere economic capitalismul funcționează, și chiar dacă nu pare a fi o condiție suficientă pentru atingerea libertății personale, pare să fie totuși condiția necesară. Dar capitalismul generează o cultură adversă intelectualilor; capitalismul se dovedește prea puțin interesat în viața spirituală a indivizilor și pare a nu se dovedi compatibil cu ceea ce o societate tradițională poate oferi.

Capitalismul promite bunăstare materială, libertate individuală și posibilitatea ca individul să se perfecționeze pe sine, deci se pare că nu poate exista o societate virtuoasă compusă din indivizi virtuoși. Capitalismul a eşuat în parte în realizarea unei societăți drepte și virtuoase. Kristol a fost tulburat de argumentul lui Hayek din lucrarea *The Constitution of Liberty* conform căruia o societate liberă poate fi nedreaptă, dar libertatea este de preferat justiției. Kristol crede că indivizii nu pot trăi într-o societate care cultivă numai libertatea, fără a lua în considerare aspectele legate de justiția socială. Astfel, Kristol consideră că argumentul lui Hayek în favoarea capitalismului este pur academic și notează că capitalismul modern este legitimat de credința în etica protestantă la nivelul social, de etica darwinistă a selecției naturale la nivelul clasei oamenilor de afaceri, precum și de un standard al competenței tehnocratice la nivelul elitelor.²⁷ Dar, mai devreme sau mai târziu, elitele vor eşua în ceea ce privește performanța și tehnocrații nu vor putea crea o societate civilizată și fără probleme. Astfel, justificarea libertariană în favoarea capitalismului nu este suficientă, iar alte alternative se dovedesc de asemenea insuficiente. În fapt, conchide Kristol, modernitatea în sine nu mai oferă răspunsuri problemelor actuale ale capitalismului și de aceea trebuie să ne îndreptăm atenția către gândirea politică premodernă pentru a găsi răspunsuri adecvate.²⁸ Pentru neoconservatori, cultura este în esență domeniul fundamental în care capitalismul a eşuat. Dar, din păcate, Kristol nu oferă prea multe soluții în această direcție. Ceea ce însă putem găsi în lucrările sale este o listă a principiilor de bază ale neoconservatorismului. Astfel, neoconservatorismul:

1. Nu are încredere în liberalismul modern și are o relație dificilă și oarecum lipsită de prietenie față de comunitatea oamenilor de afaceri;
2. Este împotriva oricărei forme de utopie;
3. Nu este opus statului bunăstării generale, dar este opus statului paternalist care speră să „rezolve“ toate problemele sociale;

²⁷ Irving Kristol, *Two Cheers for Capitalism*, New York, Basic Books, 1978, p. 263–265.

²⁸ *Ibidem*, p. 270.

4. Nu este opus egalității oportunităților, dar este opus egalității condițiilor (și, în consecință, este opus ideii redistribuirii bogăției);

5. Este în favoarea economiei de piață, deoarece consideră că aceasta conduce la creștere economică, dar nu acceptă disprețul libertarienilor față de statul bunăstării generale;

6. Sprijină cultura tradițională și disprețiește contracultura anilor '60. Este viziunea neoconservatorismului că individul rupt de tradiția culturală va deveni un nihilist.

7. Rădăcinile filosofice ale neoconservatorismului se pot găsi în teoria politică „premodernă“ și „preideologică“. Aristotel este admirat, Locke este respectat, dar în Rousseau nu se poate avea încredere.

8. Familia și religia sunt două concepte indispensabile pentru existența ori cărei societăți.²⁹

Neoconservatorii reprezintă la o scară redusă dificultățile conservatorismului american, deși poate, într-un fel, sunt singurii membri ai coaliției conștiinți de dificultățile teoretice ale conservatorismului contemporan. Reprezentanții acestui grup sunt de regulă tehnocrați, intelectuali și jurnaliști îngrijorați de problemele pe care le ridică capitalismul contemporan și sunt convinși că pot rezolva aceste probleme mai bine decât social-democrații.

Dreapta religioasă sau fundamentalistă

Al patrulea grup important al coaliției conservatoare este cel al creștinilor și uneori al non-creștinilor fundamentaliști. Dreapta religioasă în America este o forță redutabilă, o forță care se pare că tulbură profund Partidul Republican, deoarece este incompatibilă cu segmentul libertarian al coaliției conservatoare.

Conservatorismul religios nu a devenit o forță puternică datorită conservatorismului sau religiei, ci activismul acestei grupări a fost provocat de liberalismul și de secularismul militant asociat acestuia. După cel de al doilea război mondial și după războaiele din Vietnam și Coreea, liberalismul și secularismul militant au început să domine Partidul Democrat, sistemul public educațional, *mass media*, universitățile de drept, școlile religioase, liderii Bisericii catolice, precum și câțiva birocrati care aparțineau denominațiilor protestante. Astfel, milioane de americani — foarte mulți dintre ei democrat — au realizat dintr-o dată că deși se aflau în posturi de conducere, erau practic incapabili de a acționa. Multii dintre ei doreau să-și educe copiii în spiritul valorilor creștine, dar aveau să descopere că pierduseră orice fel de autoritate asupra acestora în favoarea unui liberalism secular agresiv, care începuse să-și facă simțită prezența și chiar să domine sistemul educațional și cultura de masă americane. Toți acești americani, în mare parte catolici, protestanți, evangeliști, au realizat că multe din școlile publice au început să interzică afișarea celor zece porunci în clase, încurajând în schimb distribuirea unor materiale în favoarea drepturilor homosexualilor. Curând, toți acești indivizi au început să se organizeze politic și și-au îndreptat atenția către

²⁹ vezi *Reflections of a Neoconservative*, p. 73–77.

conservatorii tradiționali deoarece aveau un dușman comun: un guvern ultra-liberal, un sistem educațional secularist, cu vederi de stânga. Dar această alianță între conservatori și dreapta religioasă s-a dovedit problematică, libertarienii conservatori fiind în fapt seculariști în sfera socială și morală.

În mod ciudat, conservatorii religioși au găsit mai multe similarități cu gruparea neoconservatoare decât cu unii dintre conservatori. De exemplu, condiția familiei în lumea modernă constituie o preocupare importantă atât a neoconservatorilor, cât și a conservatorilor creștini.

Asimilarea dreptei religioase de către Partidul Republican nu a fost și nu este lipsită de probleme. Într-o anumită masură, aceasta se datorează faptului că conservatorismul creștin este o „mișcare“ politică, și nu un partid, și că orice astfel de mișcare este compusă din factiuni care sunt mai mult interesate în promovarea religiei decât în exercitarea influenței politice. Pe de altă parte, comunitatea oamenilor de afaceri, cu vederi de regulă seculariste, are o influență deosebită, mai ales financiară, asupra Partidului Republican.

Însă impactul dreptei religioase în viața socială și politică a Statelor Unite nu poate fi trecut cu vederea. Astfel, se poate afirma că *războiul cultural* care definește atât de mult politica contemporană a Statelor Unite este practic un război între dreapta religioasă și stânga secularistă. Natura acestui război privește probleme precum natura familiei, diferența dintre artă și pornografia, scopul educației, locul religiei în școli și în societate. De ambele părți discuțiile se concentreză în fapt în jurul ideii de moralitate. Dezbaterile pe aceste teme sunt foarte polarizate, și se dovedește foarte dificil de cele mai multe ori de a ajunge la un consens.³⁰

Câteva observații sunt necesare: Stânga liberală americană a înlesnit și a permis dreptei religioase să definească aceste aspecte morale și individuale într-un mod în care pare să comunice că liberalii nu sunt interesați în promovarea unor valori morale care privesc aspectele legate de familie sau religie. Cum foarte bine a subliniat Irving Kristol, mișcarea de stânga și-a apărat cauza atacând tradiția în favoarea forțelor distructive ale capitalismului.³¹ Deși unele din aspectele morale și sociale pe care dreapta religioasă le ridică ocupă un loc important în cultura și viața americanilor, imaginea unei națiuni creștine pe care aceștia o promovează este incompatibilă cu organizarea pluralistă a societății americane.

Concluzii

După cum se poate observa, mișcarea conservatoare contemporană în Statele Unite nu este lipsită de contradicții. Diferențele dintre fundamentaliștii creștini și libertarieni în ceea ce privește aspectele morale și sociale sunt ireconciliabile; neoconservatorii, pe de altă parte, nu au încredere în economia *laissez-faire*. Toate aceste grupări, însă, îmbrățișează și promovează valorile capitalismului.

³⁰ James P. Young, *op. cit.*, p. 253–254.

³¹ *Ibidem*, p. 254.

Dar dacă conservatorismul este înțeles ca o grupare politică care favorizează tradiția, ce se poate spune despre dorința acestuia de a legitima capitalismul, o ordine socială care este prin excelență supusă schimbării și dezvoltării?

Revenind la definiția lui Huntington enunțată la începutul articolului și la ceea ce acesta numește conservatorism pozitional, se poate spune că conservatorismul este dedicat legitimării și prezervării unei anumite distribuții a puterii economice și politice, în centrul căreia se află mariile corporații. Grupul care este într-adevăr interesat în prezervarea valorilor tradiționale este dreapta creștină. Aceasta este singura grupare a coalitiei care respinge aproape în întregime valorile liberalismului, dar cu toate acestea și această fațăne imbrățișează valorile capitalismului *laissez-faire*.

Din păcate, o teorie conservatoare coerentă din punct de vedere teoretic este aproape imposibilă atât timp cât conservatorismul aderă la valorile capitalismului. Rădăcinile capitalismului se află în tradiția liberală, și această tradiție oferă prea puțin suport teoretic în favoarea unei viziuni care încearcă să conserve și să apere valorile trecutului. Probabil că aceasta este soarta ciudată a conservatorismului într-o cultură predominant liberală.

Cu toate aceste inconistențe teoretice, mișcarea conservatoare în America este în prezent foarte puternică, Partidul Republican pentru prima oară de decenii având controlul asupra celor trei ramuri ale guvernării. Acest succes se datorează în parte insatisfației americanilor față de politicile statului bunăstării generale promovate de social-democrați. În fapt, societatea americană, sau mai exact un procent suficient de mare al societății americane, este încă atașată valorilor capitalismului pieței libere, manifestând în spirit pur lockean un dispreț total față de orice intervenție guvernamentală. La aceasta se adaugă și încrederea pe care americanii o au în Partidul Republican în ceea ce privește apărarea națională, deoarece, spre deosebire de Partidul Democrat, acesta a promovat întotdeauna o politică militară agresivă față de cei care au fost considerați dușmani ai Statelor Unite. Evenimentele din septembrie 2001 au marcat profund societatea americană, iar războaiele inițiate de Statele Unite în Afganistan și Irak s-au bucurat și se bucură încă de un sprijin considerabil în rândul populației americane.